

Bescherming van de veldparelmoervlinder langs de Grote Nete

Tekst: Michiel Wallis de Vries

Zowel in Nederland als in Vlaanderen gaat het zeer slecht met de veldparelmoervlinder. In Nederland zijn al enige tijd helemaal geen vaste populaties meer en in Vlaanderen gaat het maar om een handje vol. Voor herstel in Nederland richt de hoop zich vooral op België. Gelukkig wordt de bescherming daar nu ook in praktijk gebracht. Voor het gebied langs de Grote Nete heeft De Vlinderstichting voor de Vlaamse Landmaatschappij een beschermingsplan opgesteld.

Protection of the Glanville Fritillary near the Grote Nete

The Glanville fritillary (*Melitaea cinxia*) is a critically endangered species in Flanders and the Netherlands. One of the remaining populations is found near Balen in the Flemish region De Kempen. A species protection plan has been elaborated for this area in order to combine species conservation with the implementation of a new land use plan, which is currently being developed by the Vlaamse Landmaatschappij. Potentially suitable sites have been identified and rated with a habitat quality index. Various planning scenarios have been evaluated using a spatially explicit simulation model. Appropriate management actions have been proposed. It is concluded that increasing the availability of suitable habitat near the core population deserves the highest priority. Translocating larval nests to distant suitable patches should substantially improve the chances of recovery.

Leefgebied De veldparelmoervlinder (*Melitaea cinxia*) lijkt op het eerste gezicht een soort die je overal zou moeten kunnen aantreffen. Een waardplant als de smalle weegbree (*Plantago lanceolata*) is immers overal te vinden! Maar zoals de kenners wel weten gaat het vaak juist om de omgeving waarin de waardplant staat, en die is tegenwoordig zeldzaam. De veldparelmoervlinder blijkt afhankelijk te zijn van een vrij droge, schrale en bloemrijke vegetatie met een gevarieerde structuur, en omgeven door enige beschutting. Door vermessing, verzuring en het verdwijnen van kleinschalige variatie in het landschap is dit leefgebied goeddeels verdwenen. De vlinders vliegen van half mei tot begin juli. Ze leggen een groepje eitjes op het blad van de waardplant; meestal

Michiel Wallis de Vries

De veldparelmoervlinder: eindelijk op weg naar herstel?

is dat de smalle weegbree. De rupsen komen al snel uit het ei en blijven met enige tientallen in een spinsel bij elkaar. In de nazomer kiezen ze een zonnige en niet te korte vegetatie op om te overwinteren. Op korte afstand moet echter voldoende korte vegetatie met een hoge dichtheid aan weegbree te vinden zijn. De rupsen hebben in het voorjaar niet alleen een groeiende behoefte aan voedsel, maar ook aan warmte. En die is tussen de hoog opschietende grassen en ruigte van onze overbemeste graslanden niet te vinden. De rups van de veldparelmoervlinder zit nu gevangen tussen twee kwaden: de voedselarme zandgronden zijn te zuur voor zijn waardplant en op voedselrijkere gronden is het microklimaat te nat en te koud. Voeg daarbij de achteruitgang in bloemenrijkdom van bermen en graslanden en het scenario voor het verdwijnen van de veldparelmoervlinder is bijna geschetst.

Metapopulatie Bijna, want er is nog een factor die de duurzaamheid van een populatie veldparelmoervlinders bepaalt. Dat is de ruimtelijke samenhang van het leefgebied. Van oudsher zijn de leefgebieden van de veldparelmoervlinder te vinden in pioniersituaties met open vegetatie. Deze groeien zonder ingrijpen op den duur dicht. Dat is geen probleem als er geregeld weer nieuwe plekken verschijnen. In een landschap waar veel 'gerommeld' wordt en 'overhoekjes' enige tijd ongemeoid blijven, kan de veldparelmoervlinder prima gedijen. De vlinder verplaatst zich dan van plek naar plek, over afstanden tot enige kilometers.

De soort is dus goed aangepast aan een zwervend bestaan, zolang de afstanden tenminste niet te groot worden. De veldparelmoervlinder is dan ook hét grote voor-

Michiel Wallis de Vries

Leefgebied op schraal grasland.

de afzonderlijke plekken zijn meestal te klein. Een paar slechte lenten kunnen dan fataal zijn.

De Grote Nete In Nederland is de veldparelmoervlinder op die manier verdwenen, met het Limburgse Julianakanaal als laatste vliegplaats. In de Vlaamse Kempen is het landschap gelukkig nog wat minder netjes aangeharkt dan in Nederland. Maar ook hier is bescherming dringend geboden. Een van de resterende populaties bevindt zich in het gebied rond het stroomdal van de Grote Nete, bij Balen. De veldparelmoervlinder vliegt hier op de dekzandruggen en tot voor kort ook langs de schrale kanaalbermen, zoals nog beschreven door Van Dyck & Maes (1995). Langs de kanaalbermen werden door Carina van Steenwinkel van de Vlaamse Vlinderwerkgroep in 1994 nog 143 vlinders geteld. In het voorjaar van 1995 werden er helaas werkzaamheden aan het fietspad verricht waardoor de meeste rupsen het loodje legden. Dat jaar werden er slechts 16 vlinders gezien en in de twee jaren daarop nog maar vier. Na 1997 zijn er hier helemaal geen veldparelmoervlinders waargenomen.

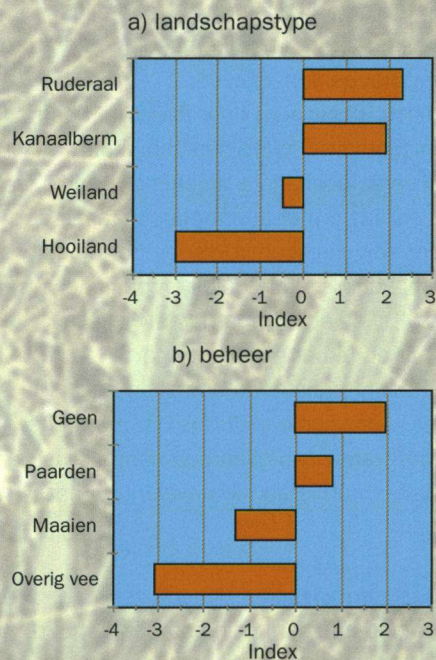
Ten oosten van Balen is er gelukkig een populatie overgebleven. Die wordt zorgvuldig in de gaten gehouden en beheerd door actieve leden van de Vlaamse Vlinderwerkgroep en de plaatselijke afdeling van Natuurpunt. Wanneer de vegetatie te hoog opgroeit, zorgen zij ervoor dat er wordt gemaaid en dat door te harken de vegetatie voldoende open blijft. Ook zijn er (voorjaar 2000) zes rupsennesten op een nabijgelegen veld uitgezet om de populatie te versterken. En met succes: ook dit voorjaar zijn daar weer rupsennesten geteld! Bij goed zoeken in de vliegtijd bleek afgelopen jaar dat er ook in de omgeving van deze twee plekken op diverse weegbreerijke plaatsen vlinders en later ook rupsennesten werden waargenomen. Een goed uitgangspunt om te werken aan een verder herstel.

Beoordeling van potenties In 2000 zijn in de omgeving van Balen alle weegbreerijke plaatsen in kaart gebracht. De potenties ervan als leefgebied werden beoordeeld op elf verschillende aspecten: oppervlakte, openheid van de omgeving, beschutting door hoge vegetatie, beschaduwing,

afwisseling in vegetatiestructuur, bedekking met korte vegetatie en overstaande vegetatie, indicatiewaarde van de vegetatie voor vocht, zuurgraad en voedselrijkdom, en, tenslotte, het nectaraanbod (Wallis de Vries, 2001ab). Deze aspecten werden samengevat in een waardering in de vorm van een index voor habitatkwaliteit, met waarden tussen -22 en +11. Toepassing van de index op actuele en potentiële leefgebieden in Vlaanderen en Nederland leerde dat bij een waarde tussen zes en zeven de helft van de plekken bezet is. Bij een index van minder dan vier is de kans op voorkomen verwaarloosbaar.

Voor de 100 beschreven plekken rond Balen haalden er slechts acht de kwalificatie goed, dat wil zeggen zes of hoger. De belangrijkste beperkingen zijn gelegen in intensief of uniform beheer waardoor de variatie in structuur

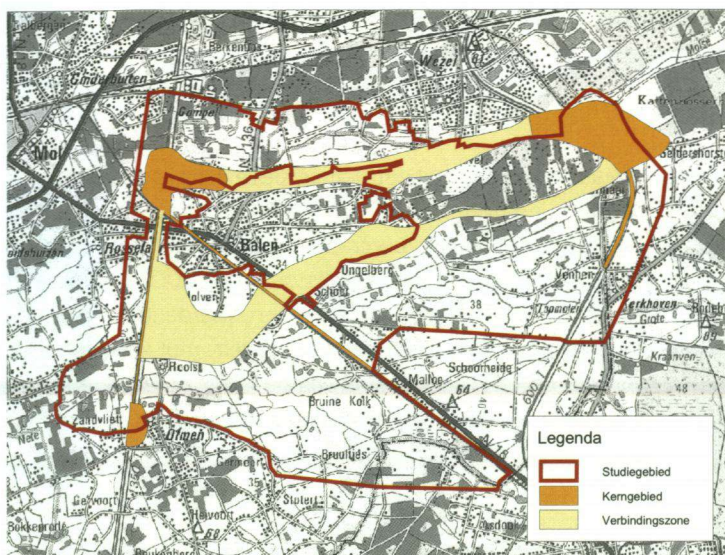
ontbreekt, een te geringe oppervlakte, te grote openheid in het landschap, vermessing en te natte omstandigheden. De beste locaties waren te vinden op ruderaal plekken en kanaalbermen, waar hetzij geen beheer plaatsvindt of begrazing met paarden (figuur a en b). Hier kwamen ook vaker indicatorsoorten van droog grasland als hooibeestje, kleine vuurvlinder en icarusblauwtje voor. Dat paardenweities beter worden

De habitatkwaliteit voor de veldparelmoervlinder is het hoogst op a) ruderaal plekken en kanaalbermen en b) waar geen beheer plaatsvindt of begrazing met paarden.

gewaardeerd dan weilanden met ander vee komt vooral doordat de laatste intensiever worden beheerd en bemest met het oog op productie. Gemiddeld zijn de ruderaal plekken en kanaalbermen echter nog van onvoldoende kwaliteit. Maatregelen zijn dus nodig om deze te verbeteren.

Beschermingsplan Het beschermingsplan voor de veldparelmoervlinder rond de Grote Nete past in het kader van een nieuw landinrichtingsplan voor het gebied vanuit de Vlaamse Landmaatschappij. Daarin moet ook een dergelijke bedreigde soort haar plaats kunnen behouden. In het beschermingsplan zijn voor de soort vijf verschillende sce-

Figuur c: Plangebied voor het gebied langs de Grote Nete met kerngebieden en verbindingzones voor de veldparelmoervlinder.

nario's opgesteld, variërend tussen een nul-scenario zonder verandering en natuurontwikkeling op en rond alle locaties. Op het kaartje (figuur c) staan de kerngebieden en te ontwikkelen verbindingzones aangegeven.

Door modelberekeningen, uitgevoerd door Rampal Etienne van het Centrum voor Biometrie, is de duurzaamheid van de populaties in de diverse scenario's berekend. Daarbij is ook een variant doorgerekend met herintroductie langs de kanaalbermen. Zonder enig ingrijpen voorspelt het model een mediane overlevingsduur van de huidige populatie van maar zes à zeven jaar. Bij selectieve natuurontwikkeling loopt dat op tot 27 jaar en in het gunstigste geval tot 48 jaar. Opvallend is dat herintroductie de duurzaamheid ongeveer verdubbelt. De conclusie luidt dus dat maatregelen geboden zijn en dat translocatie van een aantal rupsenesten naar de kanaalbermen is aan te bevelen om het herstel te bevorderen.

Maatregelen

In het beschermingsplan zijn concrete maatregelen uitgewerkt die moeten leiden tot herstel en behoud van de populatie. Het leefgebied van de veldparelmoervlinder is gelukkig in hoge mate maakbaar. Verschraal allereerst te voedselrijke gronden door de bovenlaag af te graven en zorg vervolgens voor variatie in structuur door extensieve begrazing of door gefaseerd - dat wil zeggen niet overal - te maaien. Wanneer er dan ook nog voor voldoende zon en beschutting wordt gezorgd is er aan de belangrijkste voorwaarden voldaan. Dergelijke maatregelen zullen op een flink aantal plekken rond Balen moeten worden doorgevoerd. Een belangrijke hindernis daarbij is dat veel van de potentiële plekken in particulier eigendom zijn. Veranderingen kunnen daar niet zo maar worden doorgevoerd. Dat is wel goed mogelijk langs de kanaalbermen, waar de Dienst der Scheepvaart het beheer over voert, en op terreinen van de Afdeling Bos en Groen en van Natuurpunt.

Het meest urgent is nu de veiligstelling van de enige bronpopulatie en uitbreiding van de leefgebieden daar omheen.

Translocatie van nesten kan plaatsvinden zodra het beheer van de kanaalbermen is aangepast. De Vlaamse Landmaatschappij zet er nu met steun van de Vlaamse Vlinderwerkgroep en hun lokale vrijwilligers de schouders onder om dit plan spoedig tot uitvoering te brengen, want voor de 'parel van het schrale veld' is het de hoogste tijd!

Epiloog Voor Nederland is het beschermingsplan voor de veldparelmoervlinder onlangs verschenen (Wallis de Vries, 2001c). De hoop is hier gevestigd op het bevorderen van herkolonisatie van Limburg door vlinders vanuit twee andere Belgische populaties. Voor uitbreiding van de ene populatie bij Zutendaal wordt overleg gevoerd tussen de Afdeling Natuur van de Vlaamse Overheid en de beheerder. De andere, Waalse populatie bevindt zich al binnen een beschermd natuurgebied. De Provincie Limburg zal nu in samenwerking met De Vlinderstichting ijveren voor de ontwikkeling van geschikt leefgebied en van grensoverschrijdende verbindingzones. En nu maar zorgen dat het werkt...!

Literatuur

- Hanski, I. (1999) Metapopulation Ecology. Oxford University Press.
- Van Dyck, H. & Maes, D. (1995). De parel van het schrale veld. Vlinders 10(1), 7-9.
- Wallis de Vries, M.F. (2001a) Soortbeschermingsplan voor de veldparelmoervlinder in het Grote Nete-gebied. Rapport VS2001.08, De Vlinderstichting, Wageningen.
- Wallis de Vries, M.F. (2001b). Habitat quality assessment and its role in the conservation of the butterfly *Melitaea cinxia*. Proceedings. Experimental and Applied Entomology, NEV Amsterdam 12., 141-146.
- Wallis de Vries, M.F. (2001c) Beschermingsplan Veldparelmoervlinder 2001-2005. Rapport Directie Natuurbeheer 2001/013, EC-LNV, Wageningen.

Mijn dank gaat uit naar Piet Struyf, contactpersoon bij de Vlaamse Landmaatschappij, Hans Van Dyck van de Vlaamse Vlinderwerkgroep en Theo Bollen van Natuurpunt voor hun betrokkenheid bij het beschermingsplan en commentaar op dit artikel.

Voormalig leefgebied langs het kanaal Dessel-Kwaadmechelen.